

ЛИСТУВАННЯ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО З ВІДОМИМИ УКРАЇНСЬКИМИ ДІЯЧАМИ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТЬ

У статті вміщене листування М.Коцюбинського з відомими українськими діячами – Л.Українкою, В.Винниченком, М.Могилянським, О.Куліш. З цих листів дізнаємося про розвиток української культури наприкінці XIX – на початку XX століть.

На сучасному етапі відчувається потреба суспільства в об'єктивному відтворенні подій минулого, у визначенні ролі окремих діячів у суспільно-культурному житті того часу. Останнім часом значна увага надається публікації приватних листів, оскільки приватне листування більш повно віддзеркалює думки їх авторів. Такого плану кореспонденція є джерелом до вивчення передусім життя та творчості діячів, стосунків між ними.

На сьогодні велике значення набуває архів М. Коцюбинського, що містить листування мало не з усіма його сучасниками – видатними українськими діячами. Вивчення цієї спадщини допоможе встановити головну лінію розвитку української культури взагалі та літератури зокрема в умовах царської цензури. Нижче подані листи Лесі Українки, адресовані М.Коцюбинському, листи письменника до В.Винниченка, до дружини М. Куліша, до М. Могилянського. Ці матеріали зберігалися у фондах Інституту рукописів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

Листи Лесі Українки до Михайла Коцюбинського

Італія

Неаполь

Київ, 13 грудня 1893 р.

Високоповажний добродію!

Мені доручено повідомити Вас про ту зміну, що зайшла в Редакції «Дзвінка». Товариство Педагогічне у Львові згодилося на те, щоб українські твори надслані до «Дзвінка» редагувались у Києві і щоб до Львова посилались звідси вже зовсім упорядковані числа. При тому «Дзвінок» має виходити в іншому форматі, але в подвійному об'ємі і через те в ньому могтимуть міститися довші оповідання і поеми. Нам навіть побажані такі оповідання, щоб могли бути друковані в кількох числах, себ то який історичний роман для дітей або повість, бо ми не думаємо триматися тої засади, якої досі трималася редакція «Дзвінка», що приймала тільки такі оповідання, які поміщалися в одне число. З тієї засади вийшов той смуток, що числа стали наповнятися дуже стислим об'ємом, а мало цікавими змістом, бо всякий боявся давати простір своєму перу. Взагалі останнього часу у Львові нікому було зайнятися «Дзвінком». Ми одважилися прийняти на себе редагування українських творів, галицькі, як і перш, будуть у Львові редагуватись. Ми складаємо громадку старших і молодих письменників українських і маємо на меті підтримувати розвиток української літератури красної. Одним з розділів нашої діяльності і буде редагування «Дзвінка». Отож тепер ми вже від себе запрошуємо до помочі нам тих людей, що досі так щиро помагали «Дзвінкові» своєю працею. Не відмовте, шановний добродію, нам поради і помочі при сій не блискучій але

© Бардаш Ольга Дмитрівна – кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник Українського етнологічного центру ІМФЕ імені М.Т. Рильського НАН України.

корисній праці. Ваші твори, які ми сподіваємось отримати від Вас, ми прийматимемо з подякою і запевне скористаємо з них багато.

Ще раз прошу від імення всієї нашої громадки, не забувайте нас своєю працею. Щиро поважаючи Вас

Леся Українка
(Л.Косач).

Прочу писати на адресу: Київ, Стрелецький переулоч, № 9 Ларисі Косач. Або: Київ, Маріїнсько-Благовіщенська, № 105 Людмилі Михайлівні Старицькій.

Чернівці, ул. Новий Світ, 61
11.05 (28 квітня) 1901

Високоповажний Добродію!

Ще перед Великоднем отримала я від п. Чернявського запросини до участі в Вашому Чернігівському Збірнику та через дуже прикрий стан свого здоров'я не могла тоді ні віршів переписати, ні навіть на листа як годиться відповісти. Дуже прошу, нехай п. Чернявський вибачить мені сю негеречність, що й тепер не пишу до нього просто, а се тим, що я згубила його адресу, чи може лишила її ненароком вдома.

Тепер я оце від двох тижнів прибуваю в гостині у п. Ольги Кобилянської, отже ми зважили послати наші вкладки літературні вкупі, та ще взяли три вірша від п. Маковея, що тут у Чернівцях мешкає. Сподіваємось, що наша посилка прийде ще не занадто пізно.

Як би до Вашого Збірника мої «Єгипетські фантазії» не придалися, то дуже прошу прислати мені їх назад, бо переписування мені тяжче йде, ніж складання віршів, а тим часом треба вже помалу братись до переписування для того видання віршів моїх, що має таки вийти (може я зберу на те енергію!) на Україні російській.

Мій щирий привіт Вам з дружиною, п. Чернявському і всім, хто мене собі пригадає у Чернігові. Панна Ольга Кобилянська також просить привітати Вас і просить вибачити, що не пише Вам сама через надмір літературної і всякої іншої праці.

З найбільшою повагою
Л. Косач.

10.1. 1904.

Тіфліс

Тер-Гусаковська, 2.

З Новим Роком!

Високоповажний пане Товаришу!

Пробачте, що не одразу відповіла я Вам на Ваш ласкавий лист, але я не хотіла посилати відповіді, поки не перепису і віршів, до неї приналежних. Але тим часом через всяк перешкоди (дрібні здебільшого) переписування трохи затяглось та ще я все очікувала одного свого віршика, посланого до одного вченого чоловіка на прелімінарний розгляд (бо там, здавалось мені, треба де що перевірити з історичного погляду). Я воліла послати Вам той вірш, ніж оці, що тепер посилаю, бо на мою думку, той мені більше вдався, та що ж коли він все не вертається до мене ні з коментарями, ні без коментарів... То вже прийміть хоч се, не хочу Вас далі затримувати з друком тай непогода ж було мені і «взяти назад» свою обіцянку, бо я ж її дала щиро, а не «для годиться».

Вірші сі ніде ще не були друковані, тай написані зовсім недавно. Як би тепер були ліпші для мене часи, я б може Вам ще ліпшого послала (і давно вже!), а так – вибачайте й наському!

Мій щирий привіт Вашій дружині. З правдивою пошаною до Вас.

Ваша товаришка Л. Косач.

Капрі

/В. Старосольський/

З Чернігова, Сіверянська, соб. д. 3

Від М.Коцюбинського

15 квітня 1908 р.

Тільки що почав писати до Вас свого листа, як прийшла почта і принесла мені дуже сумну звістку, яка мене просто прибила: ми втрачаємо Франка. Нема надії, щоб він лишився живий. Лежить тепер в санаторії для нервово хворих, обидві руки спаралізовані, так що сам нічого не може робити і слуга годув його навіть. Опріч багатьох хвороб, які збіглися разом і звалили сей залізний, мужицький організм, найбільш небезпечно – якісь зміни у мозкові, що можуть викликати моментальну смерть. Колиб яким чудом Франко одужав навіть, то вже однаково буде страчений для нас, як в письменник, бо розумною істотою не може вже бути. Мене обхопив не тільки жаль, а якийсь жак. 35 літ напруженої праці і боротьби, цілий вік біда, злидні, ворожнеча; безумна трата сил, енергії, здоров'я – і от результати – лежить розбитий, в нужді, бо ж він тільки те й мав, що заробляв літературною працею.

Образ сумний, болючий.

Науков. Товариство /Львівське/ задумало зібрати дещо для допомоги Франкові і його родині. Треба і мені, не тратячи часу, взятися до сього діла – тільки чи багато назбираю при нашій некультурності?

Так мене звістка ця викинула з колії, що ні про що друге не можу думати. Хотів дещо написати до Вас у справах літературних – та нехай вже другого разу. Все таки напишіть мені, що саме робите тепер, які маєте заміри. Це дуже цікавить мене. В неділю /20 квітня/ в нашій «Просвіті» буде прочитаний реферат про Вас і будуть читатися Ваші оповідання. Вечір обіцяє бути цікавим. Як будете писати, перекажіть мені свої враження про Горького. Що він тепер пише?

Бувайте здорові, поправляйтесь, пишіть щось нове і не забувайте Вашого щирого Коцюбинського.

Почуваю себе не дуже добре, мушу спочити і навіть думав не посилати Вам своєї фотографії, а завезти. Та ще нічого не знаю, як буде. Фотографія погана, я тепер худий.

Листи М.Коцюбинського до В.Винниченка

15/28 червня 1909

Готель Royal

Капрі

Дорогий товаришу.

Листа Вашого, спасибі, дістав, але недавно, бо на Капрі я приїхав лише 1 і не догадався піти по нього на почту. Очевидячки, я з дорогою душею пристаю на Вашу пропозицію і радий брати участь у Вашому журналі. Що ж до того, чи дам я щодо 1-го числа – зараз сказати не можу. На Капрі нічого робити не буду, спочиваю, а як поверну додому – побачу. Тоді оповім.

Мені так пощастило, що я побачився з Вами, що й досі не можу натішитися. Жаль тільки, що це було на людях, коли увага розсипається і не можеш ні самим собою бути цілком, ні більше дістати од людини, яка тебе цікавить. Проте не трачу надії, що ми ще колись стрінемось.

У Горького я був і доволі часто буваю. Він все хвалив мені Вас і жалкував, що Ви пишете йому «обидные вещи». Коли ж прочитав у «Раді» листа Вашого, то дуже засмутився, посумнів, усе ходив і повторяв: «так мне и надо», «так и надо, пока я в издательстве». Я його не розпитував, бачучи, що він переживає неприємність, а сам на сю тему ширше не говорив. На мою думку, дуже досадно, що вийшов цей інцидент.

На Капрі живеться мені дуже добре, краще, ніж я сподівався навіть. Тут гарно, тепло, а найголовніше – спокійно. Форестьєра мало, я його сливе не бачу, а природа мене чарує. Нерва мені и мої міцніють.

Я можу спати і не чую тої перевтоми, яка робила мені весь світ немилим. Може поверну додому здоровшим, а для сього я й їхав сюди. Був би дуже радий, коли б Ви мені написали пару слів ще сюди.

Чи Ви що пишете тепер? Горький мені казав: «я чувствую, что Винниченко

накануне большой вещи». Дуже хотілось би, щоб він був пророком – та я навіть певний, що воно так мусить бути.

Ну, будьте здорові. Сердечно цілую вас і обіймаю.

Ваш М. Коцюбинський.

Франція. Париж

31 грудня 1909 Чернівці

Дорогий товаришу. Ви мене так засмутили, що я довго не міг навіть одписати на Вашого листа. Ви, людина ідейна, яка міцно зв'язала себе з нашим народом, переходите в чужу літературу, мотивуючи свій вчинок тим, що Вас «випихають» /../, а Ви не хочете пручатись. Збоку я просто дивуюсь. Хіба ж Ви пишете для критики? Хіба для Вас таку велику, таку рішучу має вагу те, що скаже той або інший? Хіба, нарешті, Ви думаете, що у нас є серйозна критика, як у людей? Тим часом дуже несправедливі для свого читача, навіть кривдите його. Ви маєте найкращого читача, якого можна мати – молодь. Кого у нас читають? Винниченка. Про кого скрізь йдуть розмови, як тільки річ торкається літератури? Про Винниченка. Кого купують? Знов Винниченка. Чого ж Ви хочете. Не можна ж європейською міркою міряти наші відносини. Наш читач не настільки культурний ще, щоб додумався до безпосередніх зносин з письменником, щоб свої симпатії і виносив з хати на вулицю, давав, сказати б реальний знак свого існування. Те, що є у людей, у нас не скоро буде, особливо коли наші люди, творці культури, з легким серцем покинуть свій народ та перейдуть до багатших. З нашою ж критикою не можна справді серйозно рахуватись: вона далеко слабша од белетристики.

Дуже гірко було мені читати Ваші слова, досадно на Вас і за Вас навіть, бо я певний, що коли Ви перейдете на російський ґрунт, то тільки собі на шкоду. Письменник/поет, белетрист/ не може безкарно змінити мову: вона помститься.

Не гнівайтесь на мене за одверто сказане слово; мені здається, що я маю право на се як людина, що може найбільше цінити Ваш талант і любить їм, як дорогим скарбом нашого народу.

Про себе нема чого багато писати. Не поправляюсь, весь час слабую. Почав писати продовження оповідання, та не задоволений. Доведеться переробляти, або й подерти.

Взагалі почуваю себе настільки погано, що не раз задумуючись, чи не пора покинуть писати. Краще зробити се навіть трохи раніше, ніж треба, аніж занадто пізно.

Дуже сердечно дякую за книжку. Деякі речі я перечитав удруге і вони ще більше сподобались мені. Спасибі Вам.

Тепер нетерпляче чекатиму Вашої п'єси «Базар».

Будьте здорові і не забувайте сердечно відданого Вам М. Коцюбинського.

20 грудня 1911 р.

Дорогий товаришу. Не відповідав на вашу картку так довго тому, що хотів перше прочитати Вашу брошуру, а вона йшла чогось довго. Ще за ким прочитати її, я собі думав: «навіщо писати оповід критикам, чи полеміка з ними придасть ся на що?.. Чи не краще белетристові лишитися белетристом, ніж виступати в невдячній ролі коментатора власних творів?» Але познайомившись з книжкою /за що Вам велика подяка/, признаю й бачу, що Вам не тільки не можна було інакше зробити, але що Ви навіть добре зробили, вивівши на чисту воду тих, хто з різних причин ховався у каламутній. Уявляю собі, як Вам нудно, а нераз й соромно було писати про такі загальновідомі, елементарні речі, які повинні були пам'ятати критики Ваші й чомусь не пам'ятали. В кожному разі сталося добре, що Ви висловились вже, зайняли позиці перед читачем і тепер легше буде йому розібратися у тому недостойному гвалті, який знявся з приводу останніх праць Ваших.

І будемо сподіватись, що Вам не доведеться більше міняти перо белетриста на інше. Сердечно цього бажаю.

Олексій Максимович прочитав брошуру. Він такої думки, що вона зачіпає важні й болючі питання. Помітив дрібні помилки, але все це, повторюю, дрібниці. Львова у нас нема /він тепер у Петербурзі/ і Вашої брошури опріч нас двох ніхто тут не читав.

Звістка про конфлікт з «Вісником» дуже мене затривожила. Що таке? Я не можу собі уявити «Вісника» без Вас. Просто опадає охота писати. Коли не секрет, то напишіть ширше про се. А може вже все залагодилось. Сердечно хотів би цього.

Оповідання до «Дзвону» я написав, але воно не подобається мені. Пишу друге. Просив би Вас не підганяти.

Мене, а коли будете мати весь матеріал і треба буде приступати до друку – черкніть словечко, а я обіцяю зараз вислати оповідання. Нехай воно полежить краще у мене, ніж має лежати у Вас, бо я тоді зможу щось поправити або переробити. Оповідання буде невелике, аркуш друку, а може трохи менше. В кожному разі не більше аркуша.

Що тепер переробляєте, що пишете? Був би радий дізнатися щось більше про Вас, ніж дає картка.

Вашій дружині засилаю привіт, а Вас сердечно цілую.

Вітаю товаришів.

М. Коцюбинський.

Листи М.Коцюбинського Олександрі Куліш

24 серпня 1905 р.

Чернігів, вул. Сіверянська, 3

Високоповажна Добродійко Олександра Михайлівна!

І я, і дружина моя сердечно дякуємо за Ваші ласкаві запитання. Вважаємо за свій обов'язок прилучитися до гурту людей, що високо цінують славу і незабутню діяльність великого діяча українського. Раді будемо при тій нагоді особисто скласти і Вам, Високоповажна Добродійко, щирі пошани і вдячність за Ваші цінні праці на ниві нашого письменства. Коли не стане на перешкоді нам яка-небудь значна причина, прибудемо у Канашовку 7-го вересня вранці.

З високим і правдивим поважанням до Вас М. Коцюбинський.

26 вересня 1908 р.

Чернігів

Високоповажна Добродійко, Олександра Михайлівна.

Щира й сердечна подяка Вам за дорогий для мене дарунок, дорогий подвійно: як ознака Вашої ласкавої уваги до мене, і високоцінне слово великої і незабутньої людини-артиста. Ще раз спасибі.

Буду щасливий одячити чим зможу за пам'ять. Хотілось би мені теж побувати в Канашівці у музеї, та здоров'я моє настільки погане, що трудно мені зміркувати, коли б я міг вибратись.

Добре було б, коли б внутрішня обстановка музею була сфотографована і малюнки віддруковані в якийсь часописі, щоб познайомити з ними ширшу публіку. Або зробити одкритки з такими малюнками.

Прошу прийняти від мене щире бажання Вам здоров'я та всього найкращого. Дружина моя засилає Вам свої привітання.

З високою повагою до Вас М.Коцюбинський.

Листи М. Коцюбинського до Михайла Могилянського – письменника, публіциста, відомого перекладача

16/29 VI 1910 Capri. Hotel Royal, № 26

Дорогий Михайле Михайловичу!

Дуже Вам дякую, за Ваш лист, за звістки про себе та свої плани на літо. Сподіваюся, що в Чернігові побачимось. Живеться мені тут дуже добре, тільки трохи сумління докучає, бо нічого не роблю.

Вранці блукаю або лежу на сонці над морем, по обіді Горький вже конче заходить до мене і щодня їздимо на море ловити рибу. А риба тут – як квіти, приноси-

мо додому букети. У вечері вже у нього і ведемо безконечні літературні розмови, або він розказує (і розказує артистично) епізоди свого життя. Взагалі ми дуже зішлись з ним. Тут гостює К.П. Пятницький, Ваш знайомий.

Щодо видання томика моїх оповідань «Знанієм», то це було б дуже добре, але я з Горьким про це говорити не буду. Коли б річ шла про другого автора, я залюбки поговорив би з ним, але про себе, Ви це розумієте, я не можу. Може зробити так: Ви напишіть сюди К.П. Пятницькому (Villa Spinosa), розкажіть йому, що думаєте помістити в книжці, а вже вони і Горький, і Пятницький самі заговорять зі мною на сю тему, бо вони читали навіть Ваші переклади – Сміх і В дорозі. Так буде найкраще, я думаю. Якщо Ви пристанете на мою раду, то прохав би звістити разом і мене, що Ви написали вже сюди листа.

Сподіваюся, що цей лист застане Вас ще у Петербурзі, хоча од цілого серця бажаю, щоб Ви швидше вирвалися на лоно природи і спочили за літо.

Бувайте здорові.

Ваш М. Коцюбинський.

25/8 VI 1910 Саргі

Любий Михайле Михайловичу!

Боюсь, що Ви перше виїхали з Петербурга до Чернігова, поки дійшов туди мій лист. Між іншим я писав, що мені незручно особисто звертатися в справі видання моїх оповідань і радив Вам звернутися до вашого знайомого, Костянтина Петровича Пятницького (Villa Spinosa, Саргі). Очевидячки, буде загальна розмова і тоді я зможу говорити. Коли уважаєте, напишіть до нього зараз, так буде краще. Може Вам дошлють мого листа до Петербурга засланого. Пишіть.

Ваш М. Коцюбинський.

3/16 07 1910 Капрі

Дорогий Михайле Михайловичу!

Дуже Вам дякую, що не забуваєте мене. Тут так приємно дістати листа з рідного краю, особливо од людини, з якою зв'язують себе спільні інтереси та симпатія.

До Пятницького напишіть, але я думаю, що навряд вийде що з того. Може вони й візьмуть яке оповідання до збірника «Знание», тай годі. А врешті не знаю.

Певнішими мені здаються переговори з московською фірмою «Польза». Коли що вийде з того, я прохав би Вас перше, ніж друкувати, пересилати переклади мені. Я їх переглянув би, може зробив би деяк авторські зміни в самому тексті. Це дуже корисно, коли передивляєшся свою річ удруге, бо завжди маєш за собою гріхів більше, ніж треба.

Не думаю, щоб Ви мали що проти того. Я доволі акуратний і затримувати рукописів не буду.

Охоче посылаю Вам уповноваження перекладати мої оповідання.

Щодо поданої теми, за яку дуже дякую Вам, то якимсь дивом думки наші збіглися. Подібна тема прийшла мені до голови, коли я дивився на Горького. Зараз ще не зважився взяти її, бо хоч я й додивлюся до Капрійської природи й і хоч у записній книжці маю вже багато спостережень, але все ще боюся. Треба все добре переварити, виносити і зрозуміти. Як же Вам живеться на селі? Чи добре себе почуваєте, чи робите що, чи може, як я, про все забули на лоні природи? Чи всі у Вас здорові тепер?

Дуже був би радий, коли б згадали мене часом. Тут я пробуду ще 17 днів, а потому поїду блукати по світах – і ще сам не знаю, де опинюся: чи в Швеції, чи в Карпатах. Вдома буду 15 серпня (Августа) і маю надію побачити Вас.

Почуваю себе краще, сонячні ванни дуже спомагають мені. В хаті тільки сплю, а цілими днями або над морем, або на морі, а як ні, то можу по самих диких кутках, де тільки кактуси, ящірки та гадюки, але краса надзвичайна.

Ну, бувайте здорові. Щиро цілую Вас.

Ваш М. Коцюбинський.

21 липня 1910 р. Капрі.

Дорогий Михайле Михайловичу!

Не писав Вам так довго, бо нічого в справі видання «Знанням» моїх оповідань не міг дізнатись. Горький виїздив і повернув тільки позавчора і через те справа затяглась.

Нарешті вчора ми умовились з «Знанням» так: воно видає том моїх оповідань на 18 – 20 аркушів (формат «збірників»), вибір оповідань мій; умовитися щодо гонорару з тою особою, яка буде перекладати (себто з Вами) повинен автор, а не видавництво. З кожного проданого примірника мені будуть платити 25%, себто 25 коп. Я згодився.

Як бачите, справа покінчена. Просять прислати рукописи, як можна найшвидше.

Ну, звісно, щодо грошових справ, то ми з Вами якось поладимо, коли я буду в Чернігові (15 липня). Може б Ви тим часом, коли тепер вільні, дещо перекладали. Чи не можна покористуватися деякими готовими ж перекладами з «Русского богатства», «Русской мысли», «Жизнь», «Южн. Записки» і т. ін.? Все було б менше роботи Вам. З перекладачами можна б списатися і поправити переклади, де треба.

Простіть, що я пишу поспішаючись. Треба прощатися, бо завтра вранці виїду з Капрі і у мене зовсім нема часу зараз. Може напишете до мене на адресу Oesterrenow, galizien (Австрія), р. Tassenow gornu, Ясенів Горішний, Криворівня, професору М.С. Грушевському для мене. Я там буду 10/VIII.

Напишіть, як Вам живеться тепер, чи добре себе почуваєте? Чекаю доповіді.

Сердечно стискаю Вашу руку.

М. Коцюбинський.

К.П. Пятницький казав мені, що він напише до Вас. Показалося, що вони давно вже хотіли видати книжку.

1.Ф. 17405. Коцюбинський М.М. Листи Лесі Українки до Михайла Коцюбинського. – 6 арк.

2.Ф. 338, №. 69. Коцюбинський М.М. Листи до О.М. Куліш. 1905, 1908 рр. З Чернігова до Борзни. – 11 арк.

3.Ф. 274, № 108. Півторадні В.І. Машинописні копії листів М.Коцюбинського до В.Винниченка. 1908 – 1911. – 17 арк.

4.Ф. X. 17769. Архів АН УРСР ж. «Україна». Листи М. Коцюбинського до М. Могилянського. – 6 арк.

Стаття содержит переписку Михаила Коцюбинского с известными украинскими деятелями – Л. Украинкой, В. Винниченком, М. Могилянским, А. Кулиш. Эти письма помогут узнать о развитии украинской культуры в конце XIX – начале XX веков.

Article contains correspondence Michael's Kotsjubinsky with known Ukraine Figures – L. Ukrainan, V. Vinnichenkom, M. Mogilijanskim, O. Kulish. These letters will help to learn about development of the Ukrainian culture in the end of XIX – the beginning of the XX centuries.